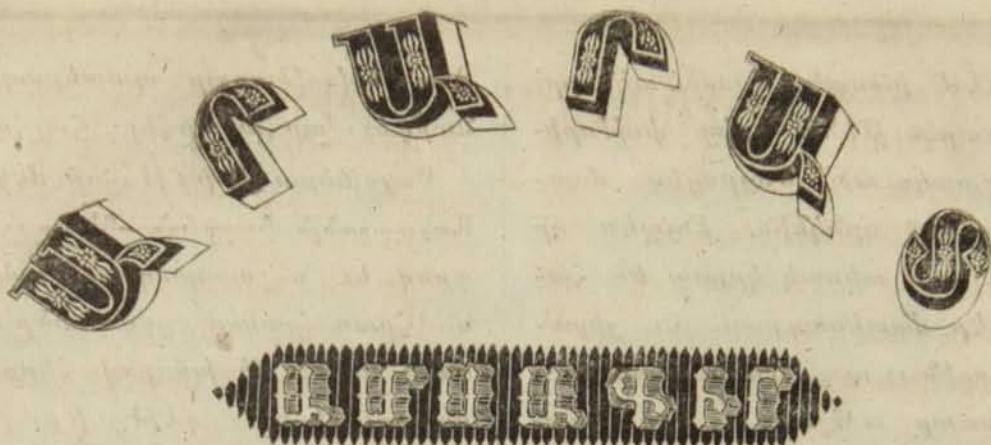

ԿՐՕՆԱԿԱՆ, ՊԵՏԱԿԱՆ, ԲԱՆԱԾԻՐԱԿԱՆ, ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ԵՒ ԱԶԳԱՅԻՆ:

ԹԻԻ Է՝ — ՇՐՁԱՆ Թ.

1876

ՏԱՐԻ Թ. — ՅՈՒՆԻՍ 54

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

ՄՇԱԿՆԻ Ս. ԳՐՈՅ ՀԱՅՆԵՐԷՆ
ՓԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆԸ.

«Մշակ» լրագիրն զարմանալի եւ ցաւալի երեւոյթ մի ընծայում է մեր այժմու գրականութեան մէջ՝ իւր հակասական խօսքերովն ու ընթացքովն. երբեմն ինքզինքը ազգասէր կը ձեւացնէ, եւ երբեմն գրեթէ կպարծենայ իւր ազգատեցութեամբը. երբեմն կը գանգատի ազգային եղբարց ուսումնատեաց լինելուն վերայ, եւ երբեմն ոտընհար կլինի նոցա՝ որ ուսման սիրով կը ջանան ազգին յառաջագիմութեան ըստ կարի օգնել. երբեմն իրեն դէմ քար ձգողներուն վերայ կյարձակի որ կը ծէ զնոսա, եւ երբեմն զնոսա կթողու եւ քարը կառնու բերան ու կաղաղակէ...

Որպէս զի մենք էլ իրեն նման առանց փաստի խօսած կամ գրած չըլինիմք, որքան եւ կարօտ կարծուիմք իրեն՝ դեռ գրել «Ինչեւ», ինչպէս որ կասէ (զարմանալի իմն քաղաքավարութեամբ), զայս միայն յիշեցնեմք ընթերցողաց՝ թէ ոչ ապաքէն նոյն թերթը դեռ շատ ժամանակ չէ որ կմեղադրէր մեր եկեղեցական իշխանութիւնը, իբր թէ նա չկամենար Սուրբ Գրոց աշխարհաբառ թարգմանութիւնը տարածել ազգին մէջ, եւ ահա այժմ իւր 20-րդ թուոյն մէջ կմեղադրէ մեր եկեղեցականները՝ որ իբր թէ կամք էլ ունենան՝ Կարգ-Ինչեւ լռելի Սուրբ Գրքը աշխարհաբառ թարգմանելու եւ ազգին մէջ տարածելու:

Ի՞նչ է արդեօք «Մշակին» եւ նորա նման՝ Եւրոպական լուսաւորութեամբ պարծեցող իմաստուններին կամ իմաստալիներին այսպիսի հակասութեանց մէջ գանուելուն պատճառը, եթէ ոչ այս՝ որ իւրեանց ոտիս-

ներուն դէմ խօսած ժամանակները՝ սաստիկ բարկութեան կրից փոթորիկէն յափշտակուած՝ ծայրայեղ մոլորութեանց մէջ կընկնին, ինչպէս որ բնական է այս տեսակ կրքոտ եւ հակառակասէր մատենագրաց։ Եւ յիրաւի, «Մեղուն» ու «Մեղունականաց», դէմ կգոռար «Մշակը» երբ կարծէր թէ նորա ~~կէրպէս~~ են, այս ինքն եկեղեցականաց պաշտպանք, երբ տեսաւ որ Մեղունականներն՝ ընդ հակառակըն՝ իրմէն աւելի հակառակ երեւեցան եկեղեցականաց, երկիւղ կրեց որ մի գուցէ ինքն էլ նոցա նմանի, կամ թէ նոցանից աւելի յառաջագէմ չերեւի, թողուց եկեղեցականներն, սկըսաւ ~~եկեղեցացի~~ վերայ յարձակիլ. թողուց վարդապետները, սկսաւ նոցա ~~կարգաւորել~~ հակառակել. թողուց եկեղեցականաց պակասութիւնները, սկսաւ մինչեւ մեր Սուրբ Գրոց հիանալի թարգմանութիւնը, մեր ազգային գրականութեան առաջին փառքըն ու պարծանքը պախարակել։

Այս գիտնալով՝ գուցէ արժան էր մեզ սպասել տակաւին խոհեմութեամբ՝ որ, ըստ ռամկական առածին, այսպիսի անարգ կրիւք արբեալն ինքնին գլորի՝ առանց մեր կամ այլոց գըրգմանը. սպասել որ գուցէ յետ սակաւ ժամանակի ինքնին զգաստանայ եւ զարթնու իւր մահահանգոյն թմրութենէն, հասկանայ թէ բաւական է իրեն զամենքն անխտիր ~~Եղեալ~~ ան, զամենքը ~~կէրպէս~~, լուրձան, աբեղայական, եկեղեցական, անխաւան եւայլն երեւակայել, եւ նոցա ստուերներին հետ

Տոն - Գիտութեաւ պատերազմել, անարգել, արհամարհել, հայհոյել։

Բայց նորա 20-րդ թուոյն մէջ «Սահմանափակ լարգահանութիւնը», վերնագրով եւ ն. ստորագրութեամբ գրած ու հրատարակած յօդուածը կըստիպէ զմեզ քանի մի խօսքով հերքել նորա մոլորութիւնը՝ դէթ իբժշկութիւն գայթակղութեան այնպիսի տկարաց՝ որ գուցէ «Մշակէն» աւելի անտեղեակ են իրաց ճշմարտութեանը։

Պարոն ն. կամ «Մշակը» իւր Դօկտրինայի կախարայի բարձրութիւնիցը այս երկու հարցմունքը կանէ ճոխաբանութեամբ. «Մեզ եւ կարծեմ բոլոր ուսումնական աշխարհին, խիստ «հետաքրքրելի էր իմանալ (կասէ) թէ արդեօք ո՞վ են այն գիտնական անձինքը՝ որոնք Մեսրոպայ, Սահակայ եւ միւս թարգմանչաց աթոռոյն վերայ այսօր բազմում են. արդեօք հրեանաւոր է այդ ինն եւ տաներորդ (հարաւս իննստաներորդ) դարու սրբոց անուանքը եւ դէթ նոցա յաճախած Աղէքսանդրեան, Աթէնքը եւ Բիւզանդիոնի իմանալ . . . : Յետոյ շատ կըաղձայինք իմանալ՝ թէ Ս. Էջմիածինը մեզ արդեօք ի՞նչ «սպահովութիւն է տալի՝ թէ նորա «գիտնականաց պատրաստած թարգմանութիւնը զգուշաւոր եւ հարապարհ է լինելու»։ Այս հարցմանց ինքը կպատասխանէ այսպէս. «Մեզ երեւում է թէ այս երկու հարցմանց պատասխանը Դոկտրինայի դժուար է։ Այստեղ «առաջինը թողելով, միայն երկրորդի վերայ կլինի խօսքը»։

Բայց թող ներէ մեզ պարսն Դօկտօրն նախ այս ատել՝ որ այդ երկու հարցմանց եւս պատասխանն առնալովն է մեզ համար: Եւ նախ՝ եթէ այդ նորա հարցումը ակնարկութիւն է սուրբ Աւետարանին այն խօսքին՝ թէ « Յաթոսուրն Մովսիսի նստան զպիւրքն եւ փաբիսեցիք »՝ ինչո՞ւ ուշ չի գարձըներ այն խօսքին եւ որ կ'յարէ Փրկիչն մեր՝ թէ « Զամենայն զոր ինչ ասիցեն ձեզ՝ արարէք եւ պահեցէք » բայց ըստ գործոց նոցա մի առնէք »: Բայց ոչ յօգուածագրին միտքը ծաղրածութիւն եւ հեզնութիւն է՝ անարժան իւր դօկտօրութեանը: Թող ուրեմն եւ մեզ ներէ՝ նորա ծաղրածութեան հարցմանը դէմ ապել: Այն աթոռոյն վերայ եթէ այսօր չեն բազմում՝ բայց թեւակոխում են բազմիւր այնպիսի « քոյ անձինք եւ անանձ անվերար վարդապետաց՝ որ յաճախած են Յիւրիս, Հայդէլբերգ, Բօն, Դորպատ, Գէօտտինգէն, Սարսբուրգ, Պարիզ, Լոնդոն եւ ուրիշ Գերմանական, Գաղղիական եւ Անգղիական ֆելօշփէլիպան, պէրագոֆփէլիպան, լինգփիպփէլիպան եւ ուրիշ ուսմանց դասախօսութիւնք լսելու յարմար համալսարանաց մայրաքաղաքները՝ որք եւ կարծես իրենց պարտք համարած են՝ ոչ միայն մեր նախնի սրբոց թարգմանչաց նուիրական լեզուն պախարակել, եւ եթէ կարողանան՝ ըսպաննել, այլ եւ նոցա ամենէն պատուական անմահական յիշատակը՝ որ է մեր Սուրբ Գրոց հարազատ սքանչելի թարգմանութիւնը, անարգել եւ փճացընել, անհարազատ եւ լի սրխալանօք անուանելով նոցա ոսկեղի-

նիկ եւ նոխանձելի աշխատութիւնը:

Մեզ երեւում է որ պարսն Ն. ին երկու հարցմանց առաջինն այս կերպով բաւական դիւրին է լուծել: Իսկ երկրորդին լուծումը տալու համար՝ մենք նախ այս կասեմք մեծապատիւ յօգուածագրին՝ թէ՛ որ եւ իցէ թարգմանութեան լատինացի կամ պալատինացի իմաստաւոր նախ յիրաւի պէտք է ունենալ թէ թարգմանութեան բնագրին եւ թէ նոյն իսկ թարգմանութեան ընտիր եւ հարազատ օրինակը. եւ երկրորդ՝ լաւ իմանալ թէ բնագրին եւ թէ թարգմանութեան լեզուները: Արդ « Մշակի » յօգուածագրին խօսքերէն յայտնի կերեւի որ նա բնաւ ամենեւին տեղեկութիւն չունի Բիբլիական հնախօսութեան հանգամանքներին, ոչ եբրայական, Յունական, Քաղդէական, Ասորի՝ Լատին եւ ուրիշ բնագրաց եւ թարգմանութեանց, եւ ոչ իսկ գտնէ հայ թարգմանութեան պատմութեանը եւ յատկութիւններին, որոց վերայ խօսելն ուրիշ ժամանակի հարկ է թողուլ: Իսկ Յունարէն լեզուի՝ ինքը անտեղեակ է, յայտնի է որ նոյնչափ անտեղեակ է եւ մեր գրաբառ լեզուին, որոյ համար կիսոստոյանի թէ « Գրաբառը մեզ համար բանը կապուած է »: Ապա ուրեմն իրաւունք չունիմք արդեօք ասելու թէ « Մշակը » անձեռնհաս է այսպիսի խնդրոյ մէջ մտնելու, ուստի եւ ոչ իրաւունք ունի որ եւ իցէ լուծումն պահանջելու իւր հարցմանը, եւ նորա յետ այնորիկ ասածները արժանի չեն պատասխանելու: Սակայն՝ որպէս զի մենք եւս իրեն

նման անձեռնհաս չերեւիմք՝ նորա տը-
գիաութիւնը պարզելու, բաւական հա-
մարիմք այստեղ գոնէ այս ասել՝ յա-
պահովութիւն սրտի Դօկտօրին եւ նորա
համամիտ ուսումնականաց, նախ՝ թէ
այո՛, մեր նախնեաց քոն Բարգման-
նիւնը ունէնէ, Գրեմիւն Էջմիածնո՛ւմ:
Երկրորդ՝ թէ Էջմիածնի գրադարանում
կայ Բագմանիւն ասեպարան այլ եւ այլ Ժա-
մանակներում այլ եւ այլ անձինքներից
գրուած, բայց նորանց եւ ոչ մէկն էլ ան-
նման չէ միւսին ընդհանրապէս եւ ըստ
էական բառից եւ բանից եւ մասնկաց
անգամ. քանզի իւրաքանչիւր օրինա-
կողը ոչ ի՛նչ էր սրտին ուղածն ու ինչի՛ն
կարածը գրել է, (ինչպէս որ Դօկտօրը
ձրիաբար զրպարտում է), այլ մեծաւ
խղճահարութեամբ եւ գրեթէ ծառա-
յաբար օրինակած է իւր առաջի բնա-
գրիցը: Երրորդ, զուր է «Մշակին»
կասկածիլը՝ թէ «Արարատը իր բոլոր
«խումբովը մեծ տագնապի մէջ պէտք
է ընկնի այլ եւ այլ ընթերցանու-
թեանց որ մէկին ճշմարիտ եւ հարա-
զատ լինելը իմանալու համար»:
Վասն զի այդ մասին դժուար բան մի չէ
բուն Յունարէն բնագրին գիմելը, եւ ոչ
թէ «Մշակին» նման Սլաւոնիէնի կամ
Բողոքականաց թարգմանութեան կամ
նոր Ռուսիէն թարգմանութեան գիմելը
ինչպէս որ ինքը «Մշակը» փորձել է:
Չորրորդ, թէ մեզ բոլորովին անհիմն
եւ ծուռ, եւ մեր խնդիրէն դուրս կե-
րեւի այն հետեւանքը՝ զոր կհանէ
«Մշակը» ի համեմատութենէ Սլաւո-
նական թարգմանութեան եւ նոր Ռու-
սերէն թարգմանութեան, ասելով, թէ

«Ռուսաց եկեղեցին իր մինչեւ ցարդ
«գործածած Սլաւօներէն Աստուածա-
«շունչը իբրեւ լեւի Բարգման-նիւն ճա-
«նաչեց եւ «Կո-Գագոյն» աղբիւրէն (այս
«ինքն լուսերի եւ այլոց Բողոքականաց
«թարգմանութիւնից) Լուսագոյն թարգ-
«մանութիւն ձեռք բերաւ»: Եւ հին-
գերորդ, թէ անշիւնը քաջութիւն չէ,
այլ յոյժ յանդուգն գաղտնիութիւն է
ըստ մեզ այն եղրակացութիւնը՝ զոր
կհանէ «Մշակը» իւր անհիմն խօսքե-
րից՝ երբ կասէ. «Մեր եղրակացութիւ-
«նը յառաջ տանելով՝ պէտք է աներ-
«կիւղ ասել, թէ մեր Գրեմիւն Էջմիածնի,
«անգագո-լուսը եւ անհարապար Բարգմա-
«նիւնն է. Բող «Դիւոյնց Գրեմիւն»
«անգամ անուանի շողոքի Բերաններէն»:

«Մշակի» տխմար յօդուածագիրն
գոնէ այս վերջին ծանր խօսքը չէր աս-
տել՝ եթէ գիտնար թէ Հայերէն թարգ-
մանութիւնը «Դիւոյ համօրէն թարգ-
մանութեանց Սուրբ գրոց» անուանողը
ոչ հայ էր եւ ոչ Ս. Էջմիածնի Գրեմիւն,
այլ անուանի հնախնդիր եւ լեզուագէտ
Մանուէլ Լաւրիւքեան գաղղիա-
ցին, եւ այն՝ գրեթէ հարիւր յիսուն
տարի մեզնից առաջ. ուստի նորա վը-
կայութիւնը անթիւտելի պէտք է լի-
նէր՝ եթէ ոչ մեզ՝ գոնէ «Մշակին»
համար:

Ի վերջոյ չեմք կարող իմանալ՝ թէ
ինչ կուղէ ասել պարոն Ն. այն խօսքով
որով կվերջացնէ յօդուածը. «Հիմա
«որ Ռուսաց Սիւնհոգոսին տղած Սո-
«տուածաշունչը մեր ձեռքին է» (կա-
«սէ), այլ եւ չէ կարող Ս. Էջմիածնի
«հալածել Կ. Պօլիս եւ Նիւ - Եօքը տը-

«պաճ տաճկահայ բարբառով Աստուածաշունչը՝ թիւր բացատրութիւնք, «անհարազատ թարգմանութիւն եւայլլըն ասելով»:

Կուզէինք իմանալ՝ թէ Ռուսաց Սիւն-հոգոսը արգեօք՝ ոչ թէ իրաւունք ունենալ, այլ եւ մօրէն անգամ անցուցած է տաճկահայ բարբառով տպուած Աստուածաշնչին թարգմանութեան թերութիւնը կամ անհարազատութիւնը քննել, թող թէ «Մշակին» պէս իւր չգիտցած խնդրոյն խառնուելով՝ վճիռ տալ ընդհանրապէս Աստուածաշնչին Հայերէն թարգմանութեանց վերայ:

Վերջացնենք մեր խօսքը՝ խոստանալով անպատճառ կատարել «Մշակի» կամ նորա աշխատակցին վերջին խնդիրը, այս ինքն ցուցանել փաստերով թէ այն նոր թարգմանութիւնքը որոց ինքը պաշտպան հանդիսանալ կուզէ՝ յիշաւի անհարազատ էն և չէ «խառնութիւն»:

«որ ժողովրդեան կռիւքները քարայրին»:

վասն զի այս խօսք է նաեւ մեր նպատակը, փարատել մեր ժողովրդեան մօրէն այն կատարածները՝ որ «Մշակին» այսպիսի յօդուածները կծնանին ժողովրդեան մէջ, եւ բազմաց մոլորութեան պատճառ կլինին:

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

ԱՐՇԱԿԱՆ ՅԱՐՇԱՐՈՒՆԻՍ.

(Շ-ր-ւ. և Է-ր-լ.)

ԱՐՇԱԿԱՆԱՆԱՅ ՏԵՂԻՆ.

Արշակաւանայ տեղին՝ զոր Խորենացին կղնէ «ի թիկանց կուսէ Մասեաց լերին», եթէ ճիշդ առնունք, աւելի Մասեացոսն գաւառի մէջ կանկանի՝ քան թէ ի Կոգովիտ. վասն զի եթէ Մասեացոսն գաւառը կհամարուի Արարատ լերին հիւսիսային ստորոտքը յարեւելից յարեւմուտք, այն քարակտուր երկարաձիգ առապարը, որոց քարակարկառի մէջ կնշմարուին տեղեքն Փառախոտոյ յարեւմտից Տաշբուռուն ասացեալ գեղջ, և Յոլակերտ ի Ղարաղօեուն գեղջ տաճկաց նոյնպէս յարեւմտից մինչև յԱրհած գիւղ. որոյ կործանուած և սև ապառաժ անհեղեղ բերդաքարերի վրա կնշմարուին և այժմ բեւեռաձև գրեր ի նախնեաց, ըստ այսմ Արշակաւան ևս անկանելով Մասեաց լերին հարաւակողմը անմիջապէս նորա թիկանց վրա բարձրաւանդակ ձորամիջին, որոյ արեւմտակողմն հիւսիսից հարաւ կպատէ լիառն Գինայ, Օրկովի ասացեալ սարը. նորա այս գրիցը կերելի Արշակաւան Մասեացոսն գաւառի մէջ:

Իայց Խորենացին ինչպէս Արշակաւանայ, նոյնպէս և Կոգովիտ գաւառի համար որ գրել է ղթիկամբք Մասեաց, յետագայ պատմիչք համարել են թէ և Արշակաւանն է Կոգովիտ գաւառի մէջ. ըստ որում նորա համար ևս զրած է՝ «ի